

УДК 321.01

DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i34.1078>

А. Ю. Столярова

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8962-5776>

аспірантка кафедри політичної теорії

факультету психології, політології та соціології

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОЛІТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ГРОМАДЯН ЯК УМОВА ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Процес демократизації, який інтерпретується як забезпечення постійної участі більшості громадян у політиці, обумовлює необхідність звернення до проблеми політичної компетентності. Йдеться не лише про електоральну демократію, легітимність якої безпосередньо залежить від рівня політичної активності громадян, а і про підвищення якості урядування [9].

Становлення демократичних інститутів неможливо без політичної активності громадян як у електоральному процесі так і у процесі вироблення та впровадження публічної політики. Осердям політичної компетентності є здатність громадян роботи вибір. Демократизація потребує участі громадян у виборчому процесі та публічному управлінні. Участь громадян у політиці має відповідати низці вимог, серед яких основна – здатність здійснювати раціональний вибір. Як під час електоральних кампаній, так і оцінюючи та контролюючи дії влади. Це актуалізує дослідження політичної компетентності громадян як умови демократизації.

Динамічні та масштабні зміни, спрямовані на розширення простору політичної свободи та плюралізму в Україні, неможливі без громадян, здатних здійснювати раціональний вибір. Задля цього вони мають критично оцінювати інформацію, визначати альтернативи та обирати одну із них із врахуванням як власного, так і суспільного інтересу. Варто погодитись із тим, що «Сучасне суспільство для повноцінного свого функціонування потребує соціальної адекватності своїх членів, які достатньою мірою орієнтуються в суспільних процесах і можуть усвідомлено визначати в них власне місце та діяти з користю як для суспільства, так і для себе. Орієнтація лише на власний успіх без спрямування на певні досягнення всієї соціальної спільноти в часи надто зрослої взаємозалежності індивідів, соціальних груп у суспільстві не може визнаватися доцільною і правильною» [4].

Фундаментальною умовою раціонального вибору в умовах демократизації є політична компетентність громадянина.

Відзначимо наступне: «Люди обирають власну лінію поведінки щодня, якщо не щохвилини. Від-

бувається «рутинізація» вибору, його технологізація, зведення з акту найвищої інтелектуальної та емоційної напруги до послідовності раціональних кроків: проблемна ситуація – формулювання альтернатив – вибір однієї з них – рішення. Відтепер це не героїчний акт, а частина повсякденного життя індивідів, груп та спільнот» [10].

Демократичні трансформації потребують підвищення ефективності взаємодії публічної влади та громадян. Саме тому, одним із ключових завдань у процесі демократизації виступає підвищення політичної компетентності громадян. Вирішення цієї проблеми напряму пов'язується із важливими теоретичними та практичними завданнями: від інституціоналізації публічної влади та груп інтересів до демократизації суспільних відносин та вироблення публічної політики, як через механізми електорального вибору так і подальшого контролю за діяльністю влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дослідження політичної компетентності, які ґрунтуються на класичних працях Р. Дала [6], зосереджуються на необхідності підвищення рівня політичної освіти та заходах, які спрямовані на інституціоналізацію політичної компетентності. У праці «Інституційні основи політичної компетентності» Артур Лупія та Метью МакКабінс намагаються відповісти на центральне питання політичної компетентності: «Як громадяни дізнаються те, що їм потрібно знати?» [8]. Ці ж автори формулюють демократичну дилему: громадяни завше здійснюють раціональний вибір, хоча вони часто стикаються з її дефіцитом. Обмежена інформація не заважає індивідам робити обґрунтований вибір [7].

Як зазначає Р. Даль: «...зادля того, аби демократія виявилася життєздатною політичною моделлю, потрібний певний рівень політичної компетентності громадян. У новостворених демократичних державах, де люди тільки починають осягати мистецтво самоврядування, питання громадянської компетентності набуває особливої ваги. Проте, навіть в тих країнах, де демократичні інститути існували протягом життя вже кількох поколінь, ми стикаємося з усе більшою кількістю

фактів, що вказують на недостатню компетентність громадян» [6].

Серед сучасних вітчизняних дослідників політичної компетентності слід відзначити також праці С. Макеєва, який зосереджується на зв'язку політичної компетентності та громадянської свідомості та Ю. Сосніна, який досліджує інформаційно-комунікативну складову політичної компетентності. А. Колодій визначає місце політичної компетентності у структурі соціального капіталу.

Формулювання мети статті. Мета статті – визначити політичну компетентність громадян як необхідну умову демократизації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі демократизації першочерговими для формування політичної компетентності громадян стають політична ідентичність індивіда (включно із партійною та ідеологічною ідентичностями), уміння враховувати мінливі обставини поточної політичної ситуації та здійснювати раціональний вибір.

У цілому, компетентність індивіда у певній сфері означає «... поєднання відповідних знань і здібностей, що дають змогу обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній [2].

На думку Р. Аксельрода під політичною компетентністю слід «...розуміти наявність широкого комплексу знань і повноважень, здібностей і політичного досвіду суб'єкта політики, його здатність реалізувати їх в практичній діяльності, в силу чого він функціонує у політичному житті суспільства як компетентна особистість. Політичну компетентність слід віднести до компетентності вищого рівня через обумовлення високої вимоги до її носіїв. Вона безпосередньо пов'язана з ефективністю та професіоналізмом діяльності владної еліти України в контексті соціально-значущих та корисних для суспільства результатів» [1].

Політична компетентність полягає у здатності індивіда робити раціональний вибір, виходячи із власної ідентичності та із урахуванням наявної інформації та особливостей поточної політичної ситуації. Особливо це проявляється під час здійснення електорального вибору.

Як зазначає Р. Даль, «...якщо в минулому традиційні способи вирішення проблем, пов'язаних із громадянською компетентністю, діяли успішно, події останніх років поставили їх життєздатність під питання. Цьому є три причини: 1) зміни масштабів суспільного життя; 2) зростаюча складність суспільного життя; 3) зміни в технологіях комунікацій» [6].

Наголосимо на визначальній ролі інформації, комунікативних технологій та масмедіа у процесі формування політичної компетентності громадян. Окремо відзначимо феномен «медіатизації» політики. Переваги та недоліки медіатизації політики є спільними для країн консолідованої демократії

та пострадянських країн. Зазначимо, що завдяки розвитку інформаційних технологій створюються нові форми комунікації у сфері публічної влади, послаблюється інформаційна залежність суспільства від традиційних медіа, забезпечується відкритість і транспарентність політичних інститутів, створюються нові механізми політичної мобілізації мас.

У більшості громадян вперше за модерних часів з'являється технологічна можливість взяти безпосередню участь в обговоренні суспільно-політичних проблем [5].

Для формування політичної компетентності як необхідної умови демократизації це означає, що громадяни діють в умовах інформаційного хаосу. У цьому сенсі, медіатизація політики значно ускладнює раціоналізацію політичного вибору громадян. Медіатизація прямо впливає й на процес демократизації, адже у процесі електорального вибору громадяни переважно керуються не раціональними аргументами, а емоціями. Швидкість розвитку інформаційної сфери та зростання рівня складності політичних, соціальних та економічних проблем обумовлюють необхідність підвищення компетентності більшості громадян задля здійснення раціонального вибору. Виникає протиріччя між «демократизацією» та «медіатизацією», яке можна подолати лише за допомогою підвищення рівня політичної компетентності громадян, передусім такої її складової, як медіаграмотність.

Враховуючи складний досвід демократизації українського суспільства слід зафіксувати ще одне протиріччя вітчизняного політичного процесу, яке напряму стосується політичної компетентності. Це протиріччя між рівнем політичної компетентності громадян (виборців) та політичної еліти (професійних політиків). Революційні ситуації в Україні виникали тоді, коли рівень політичної компетентності політичної еліти виявлявся недостатнім для подолання проблем та конфліктів, які поставали перед державою у процесі демократизації. Для вирішення конфлікту залучались громадяни, які під час протестних акцій демонстрували високий рівень політичної участі, культури та відповідальності. Тобто, мова про вимоги щодо рівня політичної компетентності, які різняться по відношенню до:

1) громадян, які обирають (тобто тих, хто бере участь у політиці час від часу). Їхня політична компетентність ґрунтується на «буденній свідомості». Громадяни здійснюють електоральний вибір та оцінюють і контролюють дії публічної влади (незалежно від того, обирали вони окремих представників влади, або ні);

2) професійні політики та державні діячі. Вимоги до їх політичної компетентності значно вище. На заваді раціональному вибору політич-

них діячів стає переважання особистісного інтересу над суспільним у процесі реалізації публічної політики. Професійні політики часто належать до «макіавеллістичних особистостей».

Як зазначає Р. Аксельрод: «Сучасний соціально-політичний розвиток України, її модернізація потребують високого рівня загальної, професійної та політичної компетентності владної еліти. Без підвищення здібностей, умінь і професіоналізму останньої неможливо розв'язати реальні проблеми, з якими стикається сьогодні українська держава... Сучасні кризові явища у політиці, економіці, культурі, соціальній сфері є, в тому числі, і результатом політичної некомпетентності, непрофесіоналізму, що суттєво впливає на успішність і темп суспільних перетворень» [1].

Тобто, за недостатній рівень компетентності політичного істеблішменту доводиться «розраховуватись» суспільству. Під час революційних подій найбільш компетентні громадяни мають отримати можливість зробити кар'єру професійного політика та увійти до істеблішменту. Ефективність та результативність політичної діяльності є критеріями оцінки рівня компетентності публічної влади. У сучасних умовах однією із головних складових політичної компетентності представників публічної влади виступає володіння комунікативними технологіями, уміння працювати в інформаційному просторі. Передусім, мова про комунікації у мережі інтернет.

Як зазначає О. Кривська: «...рівень політичної компетентності відображає рівень особистісної компетентності. Загалом компетентність як суб'єктивна ознака виконує модальну функцію порівняння у розвитку вмінь і здібностей людини. Щодо розвитку і фіксації політичних умінь і здібностей особистості, то з огляду на зміст особистісної реалізації у політичній сфері, слід ставити наголос на сформованих у людини політичних установках і компетенціях, зміст яких визначає ціннісні пріоритети у побудові соціально-політичної позиції» [3].

Також звернемось до розрізнення громадян, що обирають та фахівців у політичній сфері (політиків), які обираються. Для перших характерною є буденна свідомість як основа політичної компетентності, а другі характеризуються як «макіавеллістичні» особистості.

О. Кривська відзначає: «Найчастіше йдеться про такі особливості фахівця політичної сфери (політика) як сенситивність до інтересів та потреб суб'єкта політичної діяльності, опосередкованість, дистанційованість і переконливість тощо... макіавеллізм можна розглядати як спосіб політичної діяльності, який не передбачає опори на морально-етичні норми, а вважає можливим використання обману, віроломства, жорстокості, будь-яких засобів для досягнення мети; та як по-

значення стилю здійснюваної політики, політичної участі, які характеризуються домінуванням політизованості, корпоративного егоїзму, переконання щодо виправдовування всіх засобів і методів у досягненні політичних цілей» [3].

Отже, процес формування політичної компетентності громадян визначається політичною ідентичністю, поточною соціально-економічною та політичною ситуацією, інформаційним простором (у якому одним із основних процесів стає медіатизація політики) і комунікативними технологіями. Здатність ефективно діяти в інформаційному просторі та застосовувати комунікативні технології є важливою складовою сучасної політичної компетентності громадян та професійних політиків.

Висновки. У процесі демократизації суспільства зростає вага політичної компетентності громадян. Від здатності громадян робити раціональний вибір (переважно, електоральний) залежить стратегія політичного розвитку українського суспільства, темп та напрямки демократичних перетворень. Політична компетентність професійних політиків та представників публічної влади, окрім раціональності, результативності та ефективності, обов'язково має включати моральні якості. Це пов'язується із необхідністю обмежувати бажання слідувати власним інтересам, а не інтересам суспільства у політичній діяльності, притаманне «макіавеллістичним особистостям».

Література

1. Аксельрод Р. Б. Компетентність як ціннісна складова політичної культури владної еліти України : дис. ... канд. політичних наук : 23.00.03 Київ, 2015. 221 с.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : К.І.С., 2004. 112 с.
3. Кривська О. О. Макіавеллістичні координати політичної компетентності особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 34. С. 270–281.
4. Шахрай В. М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства. *Український соціум*. 2008. № 2(25). С. 123–124.
5. Яковлев Д. В. Медіатизація політики в умовах становлення демократичного режиму. *Вісник СевДТУ. : Політологія* : зб. наук. пр. Севастополь : Видво СевНТУ, 2008. Вип. 91. С. 103–105.
6. Dahl R. A. The Problem of Civic Competence. *Journal of Democracy*. 1992. Vol. 3. No. 4. P. 45–59. DOI: 10.1353/jod.1992.0048
7. Lupia A., McCubbins M. D., Arthur L. The democratic dilemma: Can citizens learn what they need to know? Cambridge University Press, 1998. 300 p.
8. Lupia A., McCubbins M., Popkin S. Elements of Reason: Cognition, Choice, and the Bounds of Rationality. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. DOI: 10.1017/CBO9780511805813
9. Rothstein, B. Creating political legitimacy: Electoral democracy versus quality of government. *American behavioral scientist*. 2009. 53(3). P. 311–330.

10. Yakovlev D. V. Вибір київського князя: спадок, випадок, доля? *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2015. № 4. P. 5–12.

Анотація

Столярова А. Ю. Політична компетентність громадян як умова демократизації. – Стаття.

Статтю присвячено визначенню політичної компетентності громадян як однієї із умов демократизації. Акцентовано увагу на тому, що демократизація, окрім іншого, передбачає розширення простору політичної участі громадян. Залучення громадян до прийняття політичних рішень та здійснення раціонального вибору у політиці. Політична активність громадян проявляється як під час електоральних кампаній, так і після виборів у процесі оцінювання публічної влади, контролю за її діяльністю. Визначено фактори впливу на процес формування політичної компетентності громадян. По-перше, політична ідентичність громадян (включно із партійною та ідеологічною ідентичностями). По-друге, здатність діяти з урахуванням мінливої поточної ситуації. По-третє, зростання ролі інформації та розвиток інформаційно-комунікативних технологій (зокрема, процес медіатизації політики). В умовах демократизації та медіатизації першочерговими стають уміння громадян відбирати релевантну інформацію (відмежовуючи фейки від достовірної інформації), формувати на її основі альтернативи та раціонально обирати одну із них. Це відноситься до електорального процесу та оцінювання подальших дій публічної влади. Медіатизація політики ускладнює раціональний вибір громадян. Адже приймати рішення доводиться в умовах інформаційного хаосу.

Обґрунтовано розрізнення між буденною свідомістю громадян, яка є фундаментом політичної компетентності тих, хто обирає та «макіавелістськими особистостями» (тобто, тими, кого обирають). Остання є характерною ознакою фахівця політичної сфери (політика) та відзначається сенситивністю до особистісних інтересів та потреб політика, опосередкованістю, дистанційованістю і переконливістю (О. Кревська). Аргументовано, що підвищення рівня політичної компетентності громадян можливо завдяки використанню механізмів політичної освіти (проведення тренінгів з практичного застосування теорії раціонального вибору, науково-практичних конференцій, лекцій тощо). Раціоналізація політичного вибору громадян є ефективним засобом протидії медіатизації політики, основою формування політичної компетентності.

Ключові слова: компетентність, політична компетентність, демократизація, раціональний вибір, медіатизація, політична освіта.

Summary

Stoliarova A. Yu. Political competence of citizens as a condition of democratization. – Article.

The article is devoted to defining the political competence of citizens as one of the conditions for democratization. Emphasis is placed on the fact that democratization, among other things, involves expanding the space for political participation of citizens. Involvement of citizens in political decision-making and rational choice in politics. Political activity of citizens is manifested both during election campaigns and after elections in the process of assessing public power, control over its activities. Factors influencing the process of forming the political competence of citizens have been identified. First, the political identity of citizens (including party and ideological identities). Second, the ability to act on the changing current situation. Third, the growing role of information and the development of information and communication technologies (in particular, the process of mediatization of politics). In the conditions of democratization and mediatization, the ability of citizens to select relevant information (distinguishing fakes from reliable information), to form alternatives based on it and to rationally choose one of them becomes paramount. This applies to the electoral process and the evaluation of further actions of public authorities. Mediation of politics complicates the rational choice of citizens. After all, decisions have to be made in conditions of information chaos.

The distinction between the everyday consciousness of citizens, which is the foundation of the political competence of those who elect and "Machiavellian personalities" (i.e., those who are elected) is substantiated. The latter is a characteristic feature of a specialist in the political sphere (politics) and is characterized by sensitivity to personal interests and needs of politicians, indirectness, distance and persuasiveness (O. Krevska). It is argued that increasing the level of political competence of citizens is possible through the use of mechanisms of political education (training on the practical application of the theory of rational choice, scientific and practical conferences, lectures, etc.). Rationalization of political choice of citizens is an effective means of counteracting the mediatization of politics, the basis for the formation of political competence.

Key words: competence, political competence, democratization, rational choice, mediatization, political education.